

*Р. В. Малиношевський,
м. Київ*

АНАЛІЗ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ АЛЬТРУІЗМУ У МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Статтю присвячено аналізу стану сформованості альтруїзму у сучасних молодших підлітків. Альтруїзм розглядається у соціально-педагогічній площині як соціально значуща якість особистості.

Ключові слова: соціально значущі якості особистості, альтруїзм, молодші підлітки.

На сьогодні принципова розбіжність суб'єктивного та суспільного на рівні розуміння власних інтересів, потреб та цілей призводить до поширення і поглиблення егоїстичних тенденцій, існування яких легітимується апеляцією до прагматичних настанов. Проте така легітимізація повністю або частково нівелює сенс таких феноменів соціальної дійсності й особистісного буття, як добродійність, милосердя і, зокрема, альтруїзм. На рівні буденної свідомості вони постають як самоочевидні і бажані, але не як необхідні для індивідуального успіху, а отже такими, які можна свідомо ігнорувати без заповідання собі шкоди. Однак поза увагою залишається той факт, що ці феномени становлять собою універсальну основу інтерсуб'єктивної взаємодії та соціального буття людини, а отже, є значущими для індивідуального життя, на яке впливають як безпосередньо, так і опосередковано.

Цілком очевидно, що така соціокультурна ситуація не могла не знайти свого осмислення у науці. Так, іманентні трансформаційні процеси пострадянського простору, що позначилися як на соціальному, так і на особистісному рівнях буття людини й обумовили істотне зростання егоїстичних настанов, детермінували низку досліджень, об'єктом яких виступає альтруїзм сам по собі та дихотомічний ряд "альтруїзм-егоїзм". Зокрема про це свідчать низка дисертаційні роботи І. Багмета, А. Моїсєєвої, І. Мангутової та інших та наукові праці і статі В. Кейсельмана, Є. Насиновської, що з'явилися останніми десятиліттями.

Водночас дослідження феноменів, очевидна самоцінність яких нині певним чином ігнорується, є надзвичайно актуальним і для соціально-педагогічної рефлексії. Зокрема, дослідницький інтерес у соціально-педагогічній площині викликає альтруїзм, який розуміють не просто як раціональне обмеження природного егоїзму або моральну чесноту людини, а як самостійну соціально значущу якість особистості, що своєрідним чином наповнює сенсом та унормовує соціальне буття людини, а отже, здатна виступати антитезою суб'єктивних егоїстичних настанов. Разом із тим, у цій науковій площині акцент робиться не лише на з'ясуванні сутності досліджуваного явища та виявлення його соціального значення, а й на здійсненні цілеспрямованого виховного впливу на основі знання закономірностей та механізмів, властивих досліджуваному явищу. З огляду на це ґрунтовного вивчення потребує питання формування альтруїзму у школярів молодшого підліткового віку. Оскільки, внаслідок недостатнього соціального досвіду підлітків існує потреба ефективного педагогічного впливу на дитину, що сприяє формуванню нових особистісних якостей і виробленню на їхній основі основних параметрів моделі поведінки.

Очевидно, що здійсненню цілеспрямованого виховного впливу на молодших підлітків з метою формування такої соціально значущої якості, як альтруїзм передував етап, на якому вивчався реальний стан сформованості альтруїзму за допомогою відповідного діагностичного інструментарію. Отримані експериментальні дані, їх подальший аналіз та узагальнення уможливили конструювання певної картини стану сформованості альтруїзму у молодших підлітків. Зокрема, було визначено чотири рівні (високий, ситуативний, пасивно-виконавський та низький), які мають такі характеристики.

Високий рівень свідчить про те, що учні усвідомлюють сутність альтруїзму, який поміж інших якостей набуває для них провідного значення. Відповідно, конститутивним мотивом альтруїстичної дії виступає співчуття та бажання діяльно допомогти людині, яка опинилася в екзистенційній ситуації. Така діяльність є систематичною і непрагматично орієнтованою, характерною ознакою якої є відсутність вибірковості щодо вияву альтруїстичної дії. До такого рівня належить 9 % опитаних школярів.

Ситуативному рівню відповідає – 38 % учнів. Відповідно до аналізу анкет, можна зробити висновок, що для ситуативного рівня наявне намагання допомоги іншим, розуміння самоцінності іншого з іманентною емоційною спрямованістю на нього. Представники цього рівня володіють певним колом знань щодо сутності альтруїзму. Однак, альтруїстична дія, внаслідок незнання механізмів і шляхів її реалізації та недостатнього усвідомлення себе як суб'єкта, який власними діями здатний обумовлювати кардинальні зміни в житті іншого. Таким чином, альтруїстичні дії мають ситуативний характер зі значним ступенем вибірковості, виходять за межі кровноспоріднених та референтних зв'язків, але унормовуються особистісними уподобаннями та стереотипами.

Пасивно-виконавський рівень (47 %) має проміжне значення і свідчить про те, що відбувається процес вироблення власної соціальної установки, яка закономірним чином відображається у варіативному виборі егоїстичних чи альтруїстичних дій із множиною їхніх модифікацій. Хоча цього разу можна вести мову про певну вираженість альтруїстичних тенденцій, констатується наявність у особистості як конфлікту протилежних мотиваційних тенденцій, так і взаємокомпенсаторного модифікованого прояву альтруїстичних та егоїстичних настанов. У такої категорії молодших підлітків схильність до соціально-ціннісних дій не виходить за межі найближчого середовища дитини (сім'ї, родичів, значимих друзів). Стосовно до Іншого можливе декларування власної підтримки, що відображає не лише емоційну спрямованість, а й рівень засвоєння соціокультурних норм. Разом із тим, для цього рівня характерна недостатність досвіду активного вирішення проблемної ситуації Іншого.

Низькому рівню відповідає 6 %. На цьому рівні домінують переважно егоїстичні тенденції. У таких учнів низька готовність до втілення соціально значущих дій, які певним чином не простимульовані. Проте, це не транслюється на відносини в межах кровноспоріднених зв'язків.

Отже, з наведеного матеріалу можна зробити такі висновки. По-перше, стало очевидним, що наданому етапі альтруїзм у молодших підлітків має переважно потенційний, а не процесуальний характер. Тобто, не набуває діяльносного

вираження. По-друге, альтруїстична дія, якщо вона має місце, характеризується високим ступенем вибірковості та ситуативності, що обумовлено суб'єктивними симпатіями та вподобаннями і здебільшого проявляється на рівні референтних стосунків та кровноспоріднених зв'язків. Відповідно, можна зробити узагальнений висновок щодо недостатності сформованості альтруїзму як особистісної соціально значущої якості й потреби здійснення цілеспрямованого соціально-педагогічного впливу на молодших підлітків загальноосвітніх шкіл.

Список використаної літератури

1. Багмет І. М. Індивідуальні та гендерні відмінності альтруїзму-егоїзму особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / І. М. Багмет. – Одеса., 2004. – 18 с.
2. Кейсельман В. Р. Альтруизм: так называемое добро / В. Р. Кейсельман. – Симферополь: Таврия, 2010. – 348 с.
3. Моисеева А. А. Альтруистическая направленность личности и ее формирование в семье : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / А. А. Моисеева. – С-Пб, 2007. – 15 с.
4. Насиновская Е. Е. Альтруистический императив / Е. Е. Насиновская // Современная психология мотивации / под ред. Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2002. – С. 152–171.

Т. А. Манько,
м. Київ

**КРИТЕРІЙ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ САМОПОВАГИ
В СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ**

У статті теоретично обґрунтовано сутність і структуру самоповаги старших підлітків школи-інтернату, розкрито критерії, показники та рівні її сформованості.

Ключові слова: самоповага, школа-інтернат, підлітки, критерії, показники.

Сучасний стан становлення нових економічних і політичних відносин у нашій державі характеризується значною нестабільністю. Різкі соціальні зміни, що відбуваються сьогодні в усіх сферах суспільства, неоднозначно впливають на розвиток підростаючої особистості. Найскладніше процес її соціальної адаптації відбувається у перехідному підлітковому віці. Певна частина підлітків не здатна швидко й адекватно зорієнтуватися у складній ситуації морального вибору, оцінити власні можливості у досягненні особистісно значущих цілей у динамічному життєвому просторі.

Особливо актуальна проблема виховання самоповаги вихованців інтернатного закладу. Більшість із них з раннього дитинства відчували приниження, байдужість, матеріальні нестатки. Це негативно позначилося на їхньому ціннісному сприйнятті себе та своїх чеснот, самооцінці, повазі до себе та інших. Водночас педагоги недостатньо володіють методиками формування адекватної самооцінки, на якій ґрунтується самоповага. Існує необхідність додаткових досліджень, які б дали змогу виявити зміст, форми і методи такої роботи в школах-інтернатах.

Питання самоповаги було предметом досліджень філософів (Архангельський, С. Уткін, А. Шишкін, І. Стремякова, В. Блюмкін, Є. Колосова та інші), психологів та педагогів (А. Аксьонкін, І. Бех, Т. Ващенко, В. Грінченко, М. Девадзе, В. Гоголіна, Я. Коменський, В. Сухомлинський, С. Френе, Р. Шакуров та інші). Категорію